

Судово-медична та судово-психіатрична експертизи при статевих злочинах

В.І. Грязін

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

У статті досліджуються окремі види судових експертиз при скоєнні злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканності особи. Надаються види експертиз, особливості їх призначення, окреслюється коло питань, які вирішуються експертами. Стаття розрахована на молодих спеціалістів та студентів, котрі опановують криміналістику та судову медицину. Проте автор переконаний, проведене дослідження стане у нагоді й практикам: криміналістам, слідчим, суддям, судово-медичним експертам та ін.

В статье исследуются отдельные виды судебных экспертиз при совершении преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности личности. Предоставляются виды экспертиз, особенности их назначения, определяется круг вопросов, решаемых экспертами. Статья рассчитана, прежде всего, на молодых специалистов и студентов, овладевающих криминалистикой и судебной медициной. Однако автор убежден, проведенное исследование пригодится и практикам: криминалистам, следователям, судьям, судебно-медицинским экспертам и др.

This article investigates certain types of forensic examinations for crimes against sexual freedom and sexual integrity. Available types of examinations, particularly of their appointment and defines the issues to be addressed by experts. This article is intended primarily for young professionals and students who are learning criminology and forensic medicine. However, the author believes this study is useful and Practice: criminologists, investigators, judges, forensic experts and others.

Ключові слова: судові експертизи, судово-медична експертиза, судово-психіатрична експертиза, статеві злочини, гвалтівник, потерпілий, висновки експертів, доказ у кримінальних справах, позашлюбні статеві злочини, кримінальна відповідальність, тілесні ушкодження, наслідки звалтування, статева зрілість, самооборона, перервана вагітність.

Постановка проблеми

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх громадян визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, ст. 3].

Проте, останніми роками в Україні спостерігається значне збільшення кількості скоєних злочинів. Особливу тривогу викликає організована злочин-

ність та зростання кількості тяжких злочинів, зокрема злочинів, спрямованих проти статевої свободи і статевої недоторканності особи.

Злочин проти статевої свободи і статевої недоторканності особи належать до найбільш тяжких та особливо тяжких суспільно небезпечних діянь, а істотною рисою процесу розслідування цього виду злочинів є необхідність втручання в інтимні стосунки людей.

Досудове розслідування цих злочинів

зумовлюється їх специфічним характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події й потерпілої особи, підозрюваних і обвинуваченого, але й різних сторін їх приватного життя.

Крім того, складність розслідування злочинів, передбачуваних статтями 152–156 КК України, полягає, передусім, в тому, що потерпіла особа не бажає розголосу факту зґвалтування і нерідко висуває клопотання про збереження в таємниці цих обставин від близьких їй людей. Як правило, потерпіла особа не підготовлена до повідомлення стороннім особам усіх деталей процесу зґвалтування, на її поведінку часто впливають такі фактори, як сором, страх та інше. Іноді потерпіла особа тривалий час після зґвалтування не заявляє про те, що сталося, в правоохоронні органи, а іноді про подібний факт стає відомо з інших джерел. Несвоєчасне звернення до правоохоронних органів ускладнює розшук винуватої особи, що вчинила зґвалтування, та встановлення самого факту злочину.

У низці випадків потерпілими є неповнолітні, а гвалтівники – особи, що проживають в одній сім'ї з ними, де взаємостосунки поміж дорослими бувають надзвичайно складними, а подекуди і непристойними.

Необхідно також вказати, що на потерпілу особу через деякий час після порушення кримінальної справи, як правило, впливає обвинувачуваний або його рідні. У судово-слідчій практиці нерідкі випадки, коли потерпілі на стадії досудового розслідування спочатку викривають обвинуваченого, дають правдиві покази, а в судовому засіданні під впливом родичів та інших зацікавлених осіб відмовляються від раніше даних свідчень [3, с. 420].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відомо, що за часів Російської Імперії російський юрист А.Ф. Коні зазначав, що там, де існує зґвалтування, там присутнє безрозсудне нахабство, відсутнє будь-яке почуття, і панує сама лише жорстока, зла, тваринна пристрасть

[4]. У свою чергу, російський професор І.Я. Фойницький зазначав, що зґвалтування може бути не лише фізичне, але й психічне [5].

Зокрема, у теорії кримінального права царської Росії проблема зґвалтувань розглядалася в розділі «Посягання на цноту». Для виявлення ступеня суспільної небезпечності злочину і злочинця виділялися критерії визначення тяжкості зґвалтування: за суб'єктом посягання; з урахуванням особи потерпілої; тяжкості злочину за способами зґвалтування; за наслідками.

Аналогічне правове розуміння зустрічається в законодавстві інших країн. Так, у Німеччині та Австрії наприкінці ХІХ століття під зґвалтуванням визнавалися такого роду позашлюбні статеві зносини, які вчинювалися або з дівчиною, молодшою 14 років, або з дорослою жінкою за умови погрозливих або дійсно насильницьких дій над нею, або ж у разі, коли вона перебуває у несвідомому і беззахисному стані. В свою чергу, у ст. 375 КК Індії вказувалося, якщо дівчина досягла 15-річного віку, статеві зносини чоловіка з нею не є протиправними. У Німеччині закон, який забороняє чоловіку гвалтувати свою дружину, був прийнятий лише в 1996 р. У США, наприклад, досі чоловік не може бути засуджений за зґвалтування своєї дружини! Якщо статеві стосунки з нею були досягнуті шляхом насилля, то відповідальність можлива лише за факт насилля.

Потерпілою особою при зґвалтуванні, згідно з КК України ч. 1 ст. 152, 154, може бути жінка або чоловік будь-якого віку. Проте набагато складнішим є питання моральної поведінки потерпілої особи. Зокрема, у давнину часто сприймалася як звичайна позиція не розповіджувати кримінальну відповідальність на особу, винну у зґвалтуванні «пропащої» жінки. Така позиція надалі не отримала підтримки.

Важливо зазначити, що Верховний Суд України визнає пріоритет зґвалтувань у системі статевих злочинів за ознакою ступеня суспільної небезпечності наслідків, що настають. Так, у

Постанові Пленумі Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. зазначається: «звернути увагу суддів на те, що зґвалтування є тяжким злочином, за вчинення якого передбачена суворі кримінальна відповідальність» [6].

Сучасна теорія кримінального права послідовно підтверджує думку, що для кваліфікації насильницьких статевих зносин у цілому не береться до уваги моральний стан потерпілої особи. Кримінальне право охороняє статеву свободу будь-якої особи, незалежно від того, як вона її використовує. Важливо зазначити й ту обставину, що на кваліфікацію злочину, який розглядається, впливає не лише моральний стан потерпілої особи, а й загалом попередня поведінка, взаємини винної особи і потерпілої. Такого роду питання набувають особливо практичного значення вже в процесі індивідуалізації покарання за злочин, передбачений ст. 152 КК, а також для розв'язання тих чи інших суто кримінологічних аспектів, пов'язаних з попередженням зґвалтувань.

Водночас, для кваліфікації злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканності особи принципово важливого значення набуває вік потерпілої особи 14–18 років; зґвалтування неповнолітньої розглядається як кваліфікуюча ознака (відповідальність настає за ч. 3 ст. 152 КК України). Ще більшу суспільну небезпечність становить зґвалтування малолітньої особи віком до 12 років (відповідальність настає за ч. 4 ст. 152 КК України).

Зважаючи на неповнолітній вік потерпілих від зґвалтування, потрібно зазначити, що відсутність відомостей про вік потерпілої не звільняє винну особу від відповідальності за зґвалтування неповнолітньої особи за ч. 3 ст. 152 КК. Зрозуміло, тут вирішальною є та обставина, яка свідчить, що насильник не бере до уваги, а то і взагалі байдуже ставився до можливого віку потерпілої особи. Інакше, насильник припускав, що жертва є неповнолітньою, або не хотів замислюватися про її вік, хоча за зовнішніми ознаками і поведінкою потерпілої особи він міг і повинен був

передбачити, що потерпіла особа не досягнула повноліття (18-річчя). Проте, коли насильник, на підставі конкретних фактів вважає, що потерпіла особа досягла повноліття, розглядати фактично її неповноліття як кваліфікуючу обставину, на наш погляд, не можна.

Традиційно, потерпіла особа вважається зґвалтованою при насильницьких природних статевих зносинах з моменту статевого акту. Зґвалтування (практично завжди) визначалося як умисні природні статеві зносини. Саме так зґвалтування трактується і в сучасній судово-слідчій практиці [7, с. 418; 8, с. 457].

Кримінальну відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом настає за ст. 153 КК. У цій правовій нормі йдеться про задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, погрози або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Задоволенням статевої пристрасті неприродним способом вважається вчинення чоловіком чи жінкою орогенітального чи аногенітального контактів із застосуванням фізичного насильства, погроз або використання безпорадного стану потерпілої особи.

Мотивація злочину може бути як бажання у такий спосіб задовольнити свою статеву пристрасть, так і скомпрометувати особу, принизити її честь та гідність, статеву свободу та недоторканність, помста тощо.

Розбещення неповнолітніх також мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, як-от: вчинення розпусних дій стосовно особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 156 КК). Ці дії в такому разі також мають сексуальний характер. Вони можуть набувати вигляду фізичних дій (оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, мацання їх, вчинення в присутності неповнолітніх статевого акту природним чи неприродним способом тощо) або інтелектуальне розбещення (оповідання цинічних сексуальних випадків та анекдотів, демонстрування порнографічних зображень, магнітофонних записів такого ж змісту тощо).

Невирішені частини загальної проблеми

Відповідно до ч. 2 ст. 27 КПК справи про зґвалтування, передбачені ч. 1 ст. 152 КК, порушуються не інакше, як за скаргою потерпілої особи. Як виняток, справа може бути порушена прокурором й за відсутності скарги потерпілої. За наявності кваліфікованих та особливо кваліфікованих обставин (ч. 2–4 ст. 152 КК) кримінальна справа порушується незалежно від скарги потерпілої особи.

У заяві потерпілої необхідно відобразити усі об'єктивні дані, які свідчать про факт зґвалтування і вказують на конститутивні ознаки злочину, передбаченого ст. 152.

Як правило, потрібна попередня перевірка цього факту, передбачена ст. 97 КПК. Мета перевірки полягає в тому, щоб встановити факт зґвалтування та отримати додаткові дані, що свідчать про вчинення злочину. Так, можна здійснити огляд місця події, взяти пояснення від особи, на яку потерпіла свідчить як на насильника, здійснити попереднє медичне опосвідчування та інші дії.

Формування цілей статті

Враховуючи особливості розслідування в цій категорії справ, автор статті ставить за *мету* розглянути найбільш важливі питання, які, на його погляд, зустрічаються при проведенні низки судових експертиз, і висновки яких найчастіше є важливими доказами у кримінальній справі, а також детально проаналізувати судово-медичні та судово-психіатричні експертизи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Судово-медична експертиза статевого злочинів

Для отримання даних про факт статевих зносин, які мали місце, а також встановлення типу тілесних ушкоджень, що вказують на насильницький статевий акт, після порушення кримінальної справи щодо потерпілого призначається судово-медична експертиза. За її допомогою визначають: наявність факту статевих зносин та наслідки зґвалтування (ступінь тяжкості

тілесних ушкоджень, вагітність, зараження венеричною хворобою тощо), що настали.

Судово-медичні експертизи (обстеження) статевих станів проводяться в обласних, районних, міжрайонних бюро судово-медичної експертизи управління охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів.

У переважній більшості випадків об'єктами дослідження судово-медичної експертизи у справах про зґвалтування чи замаху на зґвалтування є живі особи (потерпіла і підозрюваний), їхній одяг, взуття та інші речові докази. І лише в окремих випадках – може бути труп потерпілої, наприклад, якщо зґвалтування призвело до смерті [ч. 4 ст. 152].

Залежно від характеру справи судово-медичні експертизи проводяться відповідно до постанови або письмового звернення особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді або за ухвалою суду.

В окремих випадках для того, щоб своєчасно вилучити зразки для лабораторного дослідження, допускається проведення обстеження за заявою потерпілих, а також за заявою батьків або законних представників неповнолітніх. Про проведення такого обстеження медичний працівник повинен негайно інформувати органи досудового слідства або прокурора [13].

При огляді потерпілої можуть бути встановлені тілесні ушкодження дівочої пліви, сліди сім'яної рідини, садна, синці тощо. При огляді підозрюваного на його тілі (одязі) можуть бути виявлені пошкодження, волосся, мікрочастинки, тканини чи плями крові. У випадку всіх виявлених ушкоджень у потерпілої і підозрюваного обов'язково з'ясовується питання про природу їх походження, давнину. Експертиза потерпілої може бути проведена не тільки для встановлення насильницьких статевих зносин, але також і для з'ясування вагітності потерпілої, зараження її венеричним захворюванням, ступеня тяжкості ушкоджень тощо.

Якщо стан здоров'я потерпілої задовільний, то негайно проводиться опо-

свідчування, а потім судово-медична експертиза. Опосвідчування і судово-медична експертиза проводяться незалежно від вжиття потерпілою запобіжних гігієнічних заходів. При огляді потерпілої особливо ретельно фіксуються сліди злочину.

Як показує практика, у 50% випадків потерпіла, як правило, вчиняла гвалтівнику фізичний опір, намагаючись перебороти який, він заподіює їй різні тілесні ушкодження. Найбільш характерними з них є синці і садна в області статевих органів і на внутрішній поверхні стегон. Тілесні ушкодження можуть утворитися також і на інших частинах тіла потерпілої: зап'ястках рук, навколо рота тощо. При цьому необхідно мати на увазі, що ушкодження зникають протягом декількох днів, саме тому необхідно невідкладно провести судово-медичну експертизу.

Варто зважати, що у деяких випадках потерпіла може заподіяти собі тілесні ушкодження для інсценування зґвалтування. Слідчий за наявності підозри на такі дії має поставити перед експертом низку запитань про механізм утворення тих або інших тілесних ушкоджень і зіставити усі об'єктивні дані дослідження із свідченнями потерпілої (вказаними нею обставинами заподіяння цих тілесних ушкоджень).

Судово-медична експертиза не обмежується лише низкою запитань, пов'язаних з оглядом живих осіб, але й досліджує речові докази і різні сліди (крові, сперми тощо) у межах судово-біологічної та інших експертиз.

Залежно від конкретної ситуації, з урахуванням обставин справи до судово-медичної експертизи, за наявності достатніх підстав, можуть бути поставлені такі типові запитання:

- чи наявні у потерпілої тілесні ушкодження; яка їх кількість, точна локалізація, характер, давнина; знаряддя заподіяння ушкоджень, механізм і значення кожного ушкодження;
- чи виникли ушкодження одночасно, якщо ж ні, то в якій послідовності;
- яка кількість впливів (ударів), що заподіяли ушкодження;

- чи досягла потерпіла статевої зрілості;

- чи мала потерпіла статеве життя;
- чи наявні сліди, що свідчать про самооборону;

- чи порушена цілісність дівочої пліви в потерпілої, якщо так, то яка давнина цього порушення, якщо не порушена, то чи допускає будова дівочої пліви здійснення статевих зносин без її порушення;

- чи є у потерпілої в піхві, прямій кишці і ротовій порожнині сперма, якщо так, то до якої групи вона належить;

- чи спричинили статеві зносини з потерпілою до яких-небудь шкідливих для її здоров'я наслідків і яких саме;

- чи не могла потерпіла заподіяти собі ушкодження сама (власною рукою);

- якщо виявиться, що в потерпілої була перервана вагітність, то в який спосіб: чи це сталося внаслідок зґвалтування, чи заподіяння тілесних ушкоджень;

- чи наявні на одязі потерпілої (підозрюваного) сліди крові, сперми (виділень піхви), якщо так, то до якої групи вони належать;

- чи наявні на тілі підозрюваного сліди крові й пасма вирваного волосся чи такого, що випало; якщо є, то до якої групи крові вони належать; чи належить виявлене волосся людині, якщо так, то з якої воно частини тіла і кому можуть належати – підозрюваному чи потерпілій тощо.

Крім того, перед тим, як направити на експертизу матеріали справи, одяг, взуття й інші речі, вилучені в потерпілої чи підозрюваного, слідчий повинен одержати зразки крові, слини і волосся потерпілої чи підозрюваного для порівняльного дослідження при виготовленні експертиз. Про необхідність одержати такі зразки він виносить постанову, а про зроблені зразки оформляє протокол, про отримання зразків.

При підозрі на наявність у обстежуваного(ої) венеричного захворювання або трихомоніази тощо експерт повинен направити його (її) у вста-

новленому порядку на обстеження у шкірно-венерологічний диспансер для отримання письмового висновку про стан здоров'я та вид захворювання.

Направити одяг, що знаходився на потерпілому(ій) під час події і на якому можуть залишитися сліди сперми, крові, а також волосся та інше, може особа, яка призначила експертизу.

У випадках коли одяг попередньо не вилучався, а експертиза проводилась при відсутності слідчого (представника органу дізнання), експерт повинен негайно інформувати дану установу про необхідність вилучити одяг і направити його на дослідження до відповідного бюро судово-медичної експертизи. Експерт також попереджає обстежуваного(у) про необхідність зберігати одяг в незмінному стані.

Результати експертизи оформляються документом, під назвою *висновок експерта* (акт судово-медичного обстеження), якому надається відповідний порядковий номер і який складається не менш як у двох примірниках [ч. 3, ст. 75 КПК].

Висновок експерта має велике значення для розслідування кримінальних справ, пов'язаних із зґвалтуванням, він може стати основою для притягнення тієї чи іншої особи до кримінальної відповідальності, для правильної кваліфікації злочинного діяння, для зміни наданого обвинувачення та може викрити підозрюваного чи потерпілу в поданні помилкових показань.

Кожен висновок експерта складається з таких розділів: вступної частини, яка включає титульний лист, запитань, поставлених перед експертизою, і викладу обставин справи; описової частини; висновків.

При неможливості дати відповідь на будь-яке питання постанови (ухвали) причина цього обґрунтовується у підсумках (завершальній частині).

Висновки акту судово-медичної експертизи є підставою для притягнення винної особи до порушення кримінальної справи. Вони стануть основою обвинувального висновку. Тому експертизу необхідно проводити якомога швидше.

Судово-психіатрична експертиза

Судово-психіатрична експертиза у справах про статеві злочини призначається органами досудового слідства та суду і проводиться за їх відповідним рішенням для отримання відповіді на запитання, що виникають під час провадження кримінальних справ з приводу психічного стану особи [12; ч. 3 ст. 76 КПК].

Експертиза проводиться в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Вказані заклади охорони здоров'я виконують функції судово-експертних установ або підрозділів [11].

Експертизу в експертній установі (підрозділі) виконує лікар – судово-психіатричний експерт – одноособово або у складі амбулаторних (стаціонарних) судово-психіатричних експертних комісій. Посади експертів та голів комісій встановлюються відповідно до чинних нормативних документів [11] Міністерства охорони здоров'я України. Склад комісій затверджується наказом керівника експертної установи.

Проведення експертиз у кримінальних справах в експертних установах (підрозділах); обов'язки, права та відповідальність експерта; організація проведення експертиз та оформлення їх результатів визначаються Законом України: «Про судову експертизу» [12], «Про психіатричну допомогу» [11], Кримінально-процесуальним кодексом України та наказом МОЗ від 8.10.2001 р. [13].

Експертиза може проводитись амбулаторно (зокрема, посмертно), стаціонарно, а також у судовому засіданні.

Предметом експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у конкретні проміжки часу і щодо певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду.

Об'єктами дослідження експертизи у цій категорії справ є:

- підозрювані, щодо яких в органів дізнання та слідства виникли сумніви про їх психічну повноцінність;
- обвинувачені та підсудні, щодо яких в органах слідства та суду виникли сумніви про їх осудність або можливість за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні;
- свідки і потерпілі, щодо яких в органах слідства та суду виникли сумніви про їх психічну повноцінність;
- потерпілі, щодо яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їхньому психічному стані зі скоєними проти них протиправними діями (безпорадний стан та заподіяння шкоди здоров'ю);
- матеріали кримінальної справи, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи (анамнез, історія хвороби), відповідно якої проводиться експертиза.

Експертизи мають призначатися в межах зони, яка обслуговується певною експертною установою (підрозділом). При повторній експертизі або через неможливість чи недоцільність проведення експертизи в експертній установі (підрозділі) за зоною обслуговування особа або орган, які призначають експертизу, вказавши відповідні мотиви, можуть доручити її виконувати експертам іншої експертної установи (підрозділу).

Кількісний склад експертів (одноособовий або комісійний) щодо конкретної справи встановлюється органом, який призначив експертизу. Якщо це не зазначено, його встановлює керівник експертної установи (підрозділу). При цьому враховуються форма проведення експертизи, її вид та складність.

При проведенні комісійної експертизи експерт, призначений головою комісії, не має переваг перед іншими членами комісії при розв'язанні порушених питань. Як голова комісії він виконує лише організаційні функції щодо проведенню експертизи. У разі розходження думок між експертами

однієї комісії, висновків первинної та повторної експертизи жоден із висновків не має заздалегідь установлені сили.

Права й обов'язки експерта, на якого покладено виконання експертизи, незалежно від виду судочинства, передбачаються Законом України «Про судову експертизу» [12; ст.ст. 12, 13] та процесуальним законодавством [ст.ст. 75–76 КПК].

В окремих випадках у цій категорії справ спочатку може бути проведена амбулаторна експертиза. Вона може проводитися у кабінеті слідчого, суді, слідчому ізоляторі, експертній установі (підрозділі). Виклик експерта на вимогу слідчих або судових органів здійснюється згідно з вимогами чинного законодавства.

Термін проведення амбулаторної експертизи становить до 30 діб з моменту отримання всіх відповідних матеріалів. Залежно від ступеня складності експертизи і обсягу її об'єктів, поданих на дослідження, цей термін можна продовжити погодженням з органом, що призначив експертизу.

Експерти, які проводять амбулаторну експертизу, у випадку якщо це можливо відповісти на всі поставлені перед ними запитання, обґрунтовують висновок про необхідність проведення стаціонарної експертизи.

В інших випадках обов'язково проводиться стаціонарна експертиза обвинуваченого. Вона здійснюється в експертній установі (підрозділі) за наявності рішення суду про призначення відповідної експертизи.

Стаціонарна експертиза потерпілого та свідка у кримінальних справах призначається судом тільки за їх згодою.

При проведенні стаціонарної експертизи за наявності медичних показань до осіб застосовуються відповідні їх стану методи лікування і дослідження, дозволені Міністерством охорони здоров'я України.

Термін проведення стаціонарної експертизи становить також до 30 діб. Залежно від обсягу та складності експертизи термін її проведення може по-

довжити за погодженням з органом, що призначив експертизу.

Особа, яка перебуває під вартою, після завершення експертизи повертається до установи, звідки поступила на експертизу, незалежно від експертного рішення.

Особа, яка не перебуває під вартою, залежно від психічного стану, після закінчення експертизи може покинути експертну установу (підрозділ) самостійно або в супроводі родичів, законних представників на підставі дозволу слідчого на її виписку. Особа, яка за психічним станом не може усвідомлювати свої дії та свідомо керувати ними і становить безпосередню небезпеку для себе і оточення, може бути переведена до психіатричної лікарні за місцем порушення кримінальної справи, згідно з чинними нормативними документами, де і перебуває до рішення суду за цією справою. Цей пункт поширюється на осіб, які на момент закінчення експертизи звільнені з-під варти.

Після закінчення експертизи складається акт експертизи, що містить вступну, досліджувальну, мотивуючу частини і висновок.

Висновок експерта повинен бути обґрунтованим і містити відповіді на поставлені перед ним запитання в межах його компетенції, мати конкретний характер. У разі виявлення експертом важливих фактів, щодо яких йому не були поставлені запитання, він дає відповідь із власної ініціативи. Відповіді не повинні мати форму рекомендацій або вказівок слідству чи суду.

Акт експертизи складається у двох примірниках, один з яких надсилається особі або органу, які призначили експертизу, а другий залишається в експертній установі.

При проведенні експертизи обвинувачених і підозрюваних про статеві злочини може бути встановлено:

- чи страждала особа в період вчинення зґвалтування будь-яким психічним захворюванням, чи виявлявся в неї тимчасовий розлад психічної діяльності;
- чи страждає особа на сьогодні

будь-яким психічним захворюванням;

- чи може особа усвідомлювати свої дії і керувати ними, тобто чи потрібно її вважати осудною;

- якщо особа в цей час страждає психічною хворобою, то яких заходів медичного характеру вона потребує (лікування на загальних підставах, примусове лікування в психіатричній лікарні спеціального типу чи системи);

- якщо в особі є відхилення в психіці, то чи не потребує вона примусового лікування (чи не має протипоказань для такого лікування);

- чи страждає особа хронічним алкоголізмом та наркоманією, чи не потребує з цього приводу примусового лікування.

При проведенні експертизи свідків і потерпілих може бути встановлено: чи міг свідок або потерпілий правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати обставини, які мають значення у справі.

Висновки

Отже, на думку В.Ю. Шепітько, у цій категорії справ під час розслідування та залежно від поведінки обвинуваченого виникають такі типові ситуації:

- обвинувачений визнає зустріч із потерпілою і факт статевих зносин з нею, але відкидає їх насильницький характер;
- статевий акт з потерпілою був добровільний;
- заперечує зустріч з нею, посилаючись на алібі [3, с. 433].

Перевірка слідчих версій та свідчень потерпілої, обвинуваченого і свідків у цих ситуаціях вимагає детального аналізу слідів насильства на одязі і тілі як потерпілої, так і підозрюваного, перевірки їх показань, відповідність висновкам судово-медичної і криміналістичної експертизи.

Важливим завданням розслідування справ про зґвалтування є з'ясування обставин, що впливають на сутність і характер відповідальності обвинуваченого та причин й умов, що сприяли скоєнню цього злочину.

Під час розслідування факту згвалтування важливе значення має проведення таких слідчих дій, як допит потерпілої, огляд місця події, обшук і виїмка, огляд одягу, допит підозрювано-

го, перевірка показань на місці скоєння злочину, пред'явлення для упізнання, проведення судово-медичної, криміналістичної, судово-біологічної та судово-психіатричної експертиз.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. *Криміналістика* : учебник для студ. вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Коуров, Е.Р. Российская ; под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – 971 с.
3. *Криміналістика* : підручник / [кол. авт. : В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. – [4-е вид., перероб. і доп.]. – Харків : Право, 2008. – 464 с.
4. *Кони А.Ф.* Полное собрание сочинений / Кони Александр Федорович. – М. : Юриздат, 1988.
5. *Фойницький И.Я.* Полное собрание сочинений / Фойницький И.Я. – М. : Юриздат, 1989.
6. *Про судову практику у справах про згвалтування та інші статеві злочини*: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 27.03.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0004700-92&p=1302188560487289> – втратила чинність. [Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30.05.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0005700-08> чинна].
7. *Руководство для следователей.* – М. : Юриздат, 1997. – 418 с.
8. *Салтевський М.В.* Криміналістика / Салтевський Михайло Васильович, К. : Кондор, 2006. – 457 с.
9. *Кримінальний кодекс України* від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
10. *Кримінально-процесуальний кодекс України* від 12.01.1961 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
11. *Про психіатричну допомогу* : Закон України від 22.02.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.
12. *Про судову експертизу* : Закон України від 25.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
13. *Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевої станів в бюро судово-медичної експертизи* : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0253-95&p=1291021584480450>.
14. *Грязін В.І.* Підготовка та призначення судових експертиз : посібник / Інститут економіки і права «КРОК» / В.І. Грязін, В.К. Гіжевський, О.І. Роцин. – К. : Школа, 2003. – 686 с.
15. *Порядок проведення судово-психіатричної експертизи* : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 397 від 8.10.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – С. 275. – Ст. 493.